MOHÁCS 500

LIKTOR ZOLTÁN ATTILA

Az 1526-os mohácsi vereségért viselt felelősség kérdését, a csatavesztéshez vezető okokat az 500. évfordulón különösen érdemes számba venni, és egyúttal kegyelettel adózni azon hősök emlékének, akik életüket és vérüket adták a Magyar Királyságért, élükön Jagelló királyunkkal, II. Lajossal. E rövid írás szűkös keretei között csupán vázlatos figyelemfelkeltésre van lehetőségem a belső és külső okok tekintetében, így nem térek ki sem magára a csatára, sem annak következményeire.

A BELSŐ OKOK

Az 1480-as évekhez képest az 1520-as évekre a Magyar Királyság belső életében politikai, társadalmi vagy gazdasági téren nem történt olyan negatív változás, amely szükségszerűen a katasztrofális mohácsi ütközethez vezetett volna. Sőt, éppen ellenkezőleg! Az arany-, ezüst- és rézbányák 15. század második felére fokozatosan romló helyzetét, illetve a kincstárnak az ország védelmére fordítandó, egyre növekedő kiadásai miatti nehézségeit nem számítva számos tekintetben sokkal jobb helyzetben volt az ország.[1] Ha nincs az oszmán hódítás, akkor a Magyar Királyság továbbra is Közép-Európa legfontosabb és legerősebb állama maradhatott volna. A Jagelló-korszak elejétől és végétől – tehát az 1490 és 1492, valamint az 1521 és 1526 közötti, valós külső háborús időszaktól – eltekintve az addigra már szokásos déli határmenti csetepatékon, kisebb-nagyobb betöréseken, portyákon, várfoglalásokon kívül nyílt és totális háborút nem viselt az ország. A több évtizedes mátyási nyugati háborúskodás után ez kifejezett elvárása volt a magyar rendeknek.[2]

II. Ulászló (1490–1516), illetve II. Lajos (1516–1526) és a magyar rendek (nemesség, klérus, szabad királyi városok) között harmonikus viszony működött, belülről uralmukat nem veszélyeztette semmi.[3] A Jagellók alatt – a mátyási időszakhoz képest – sem a király elleni összeesküvésekre, sem országos főméltóságok felségárulására, sem pedig az uralkodó hatalmát veszélyeztető lázadásokra nem volt példa.[4] A diétákra a nemességet – a mátyási időszak utolsó két

1 Tózsa-Rigó Attila: *A Fugger-Thurzó együttműködés első szakasza az 1490-es években = Hunyadi Mátyás és kora*. szerk. Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósán László – Takács Levente, MTA–DE Lendület „Magyarország a középkori Európában" Kutatócsoport, Debrecen, 2019. és Gyöngyössy Márton: II. Lajos legendás alkincstartója Szerencsés Imre és a Moneta Nova. *Századok*, 2017/3. és Uő.: *MONETA NOVA. II. Lajos sikertelen pénzreformjának rövid története az újabb kutatások tükrében = A Fiatal Középkoros Régészek VIII. Konferenciájának Tanulmánykötete*. Petőfi Irodalmi Múzeum–Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely, 2018., valamint C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése = Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. szerk. Weisz Boglárka, MTA BTK TTI, Bp. 2016.

2 *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1000–1526)* szerk. Márkus Dezső, Franklin, Bp. 1899. (A továbbiakban: *CJH*.)

3 Kubinyi András: A Jagellókori magyar állam. *Történelmi Szemle*, 2006/3–4.

4 Lásd bővebben: Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494– 1495)* Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2012.; *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországáról*. szerk. C. Tóth Norbert – Neumann Tibor, MTA BTK TTI, Bp. 2015. és Neumann Tibor: II. Ulászló király délvidéki utazásai (1494–1496) *Bácsország*, 2014/1.

„Nemzeti nagylétünk" – Than Mór: *A mohácsi csata* (1856) *(Wikimedia Commons)*

évtizedével ellentétben – szinte mindig tömegesen hívták a Jagellók,[5] akik nemcsak a bárókat és a nemességet tudták így egymás ellenében kijátszani, ha éppen arra volt szükség, de a nemzetközi politikában is kiválóan tudtak vele egyensúlyozni az európai hatalmakkal (francia király, itáliai városállamok, pápa, római császár) folytatott diplomáciai kötélhúzásban.[6] Az ország kormányzását a Jagellók nem hanyagolták el, azzal lelkiismeretesen törődtek, amint arról az írott források hűen tanúskodnak.[7] A 15. század első felében, még Zsigmond időszakában megkezdődött nagy volumenű jogalkotás Mátyás alatt folytatódott, de a Jagellók alatt bontakozott ki igazán. A Jagellók diétáin az uralkodók akaratából vagy azok konszenzusával – ez a dekrétumok szövegéből jól kiolvasható – rendkívül fontos törvényeket alkottak, a Mátyás- és a II. Ulászló-féle dekrétumokra még hosszú évszázadok múltán is gyakorta hivatkoztak. A Jagelló-időszakban készült el az ország törvényi- és szokásjogát összefoglaló mű, Werbőczy István híres *Tripartitum*a (1514), amely az ország alkotmányos önazonossága megőrzésének legfőbb jogi biztosítéka lett a későbbi évszázadokban. Ha az uralkodó nem akarta, hogy a diéta által megszavazott javaslatból törvény legyen, akkor nem szentesítette, és azok csak diétai végzések maradtak; ennek legismertebb példája az elhíresült 1505. évi rákosi végzés. A vármegyei önkormányzatiság éppen a Jagellók alatt teljesedik ki, bár a folyamat már a 15. században is jól látható; törvények sorát hozzák e tekintetben a diétákon, ezek a vármegyék a későbbi évszázadokban az alkotmányosság bástyáinak bizonyultak, ezért akart tőle megszabadulni a bécsi abszolutista kormányzat a 18–19. században.

> az ország alkotmányos önazonosságának megőrzése

A Jagellók alatt a gazdasági konjunktúra folytatódott, a bel- és külkereskedelem virágzott, a vámbevételek növekedtek, az országban általános gyarapodás volt, a királyi, egyházi, nemesi, polgári építkezések, a gazdag művészeti alkotások, freskók, oltárok stb. és a nagyszámú külföldi egyetemjárás a magyarországi diákok körében is erről tanúskodik.[8] A Jagellók alatt az ország nem rendelkezett kevesebb jövedelemmel, mint Mátyás idején, a jobbágytelkek után járó királyi adók egy részének beszedésére azonban saját birtokaikon azon zászlósurakat jogosították fel helyben, akik ezért cserébe törvényben meghatározott számú és minőségű hadat (*banderium*) voltak kötelesek fenntartani (1498. évi 20. és 22. tc.). Ekkor vezették be a bandérium kiállítására nem kötelezett nemesek számára a vármegyei zsoldos sereg finanszírozására kivetendő adót is.[9] A Jagellók alatt ugyanúgy beszedték a rendkívüli adókat (*subsidium*), mint Mátyás alatt, azzal a különbséggel, hogy a Jagellók nem önkényesen vetették ki, hanem sokszor fegyveres tömeges (!) diétán érték el, hogy megszavazzák nekik a rendkívüli adót a rendek.[10] A szabad királyi városok megadóztatásához nem kellett a diéta hozzájárulása, arról az uralkodó maga döntött.[11] A kincstár a bányák bérbeadásával állandó és biztos jövedelemre tett szert, hiszen a bérleti szerződés azt rögzítette, igaz, a bányák jövedelméből a működtetési költségek és a bérleti díj leszámítása után fennmaradó haszon a bérlőket illette, a gondot az jelentette, hogy ennek jelentős részét ki is vitték az országból. A Fugger–Thurzó-vállalkozás, amely a magyarországi bányák jelentős részét bérbe vette, az 1495 és 1519 közötti időszak alatt összesen mintegy másfél millió forint nyereségre tehetett szert, amelyből fele-fele arányban részesültek a Fuggerek és a Thurzók, ami évi 25–30 ezer forintot jelenthetett egyik és másik üzleti partnernek.[12] Habár a diéta tudatában volt

5 *CJH*. Vö. Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*. Országház, Bp. 2016.

6 Lakatos Bálint: *Habsburg-diplomaták Magyarországon (1521–1526). Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck, Sigmund von Herberstein és társaik diplomáciai levelezése II. Lajos magyar és cseh király udvarából*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp. 2024.

7 *II. Lajos király oklevelei és levelei, 1521–1526*. szerk. C. Tóth Norbert, ELTE HTK, Bp. 2026. és Neumann Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. *Turul*, 2010/1–4.

8 Nógrády Árpád: *Az „elakadt fejlődés" = Keresztesekből lázadók. I.m.*

9 Kádas István: *A megye pénze. A zsoldosok fenntartására kivetett adó és a megyei pénztár (1598–1511) = Veretek utak, katonák*. szerk. Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka, MTA BTK, Bp. 2018.

10 Neumann Tibor: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején = *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon*. Argumentum, Bp. 2014.

11 Neumann Tibor: *„Minden időkben kegyelmes uratok kívánunk lenni". A királyi városok adóztatása a 15. század végén = Hatalom, adó, jog*. szerk. Kádas István – Weisz Boglárka, MTA BTK, Bp. 2017.

12 Wenzel Gusztáv: *A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében*. MTA, Bp. 1882. 34–45.

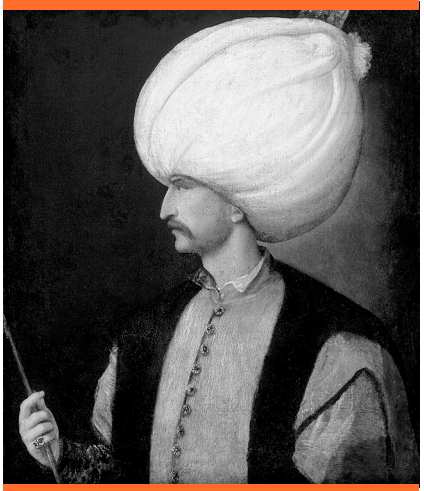
a dolognak (az 1498-as dekrétum szövege már egyértelműen a Fugger–Thurzó-társaságra utal [1498. évi 32. tc.]), teátrális fellépései lényegében hatástalanok maradtak a pénzzé nem vert arany és ezüst kivitelének tilalmazása tekintetében.[13] Ha ez az összeg az országban marad és a kincstárba jut, az döntően nem befolyásolta volna az ország védelmének sikerességét, hiszen az egy összegben nem állt volna rendelkezésre.

A Jagellók a mátyási bölcs politikát folytatva továbbra is a határvédelemre építettek, 1512 után azonban ez az oszmánok expanzív politikája következtében egyre fenntarthatatlanabbá vált.[14] Az 1510-es évekre a déli határvédelemért felelős méltóságok tekintetében már egyértelműen az a kihívás mutatkozik, hogy a kormányzat találjon olyan tekintélyes, vagyonos bárót, aki képes akár saját zsebből is (legalább részben) előfinanszírozni a határvédelmet. Ez látható a horvát–szlavón–dalmát báni méltóság esetében, Perényi Imre nádor bánsága (1511–1513) és Beriszló Péter kincstartó bánsága (1513–1520) idején, illetve az ország legvagyonosabb birtokosainak, Szapolyai János grófnak az erdélyi vajdaságra (1510), valamint ecsedi Báthori Istvánnak a temesi ispánságra (1511) történt kinevezése kapcsán is.[15] Az egyre gyakoribb oszmán betörések, várfoglalások – például amikor az oszmánok 1512-ben elfoglalták az egész szreberniki bánságot – és portyák a déli végeken az 1510-es években a magyar politikát valósággal felrázták. A valós veszély okán a királyi, a bárói és a főpapi bandériumok déli határvédelemre való fegyverben tartása és a déli végeken való táboroztatása a kincstár pénzügyi erőforrásait ekkorra teljesen kimerítette, az uralkodó 1514 tavaszán a szabad királyi városoktól már az 1515. évi adót kérte. A keresztes had szervezése 1514-ben tehát ennek a válságos helyzetnek az orvoslását szolgálta volna, hiszen az nem terhelte a kincstárt. Az 1510-es évek diétáin meghozott dekrétumok rendelkezésein jól nyomon követhető ez a kétségbeesettség, hiszen a korábbi diétákhoz képest a pénzügyi kérdések, a határvédelem, a bandériumtartás és a készenlét jóval hangsúlyosabb téma volt, mint előtte.[16]

Az 1520-as évekre, különösen a déli végvárrendszer védelmének kulcsa, Nándorfehérvár 1521-es elvesztése után az oszmánok fenyegetése egyre nyomasztóbbá vált.[17] A II. Lajos alatti diéták e kihívásra adandó válaszok feletti vitáktól voltak hangosak.[18] Báthori István nádor kétszeri megbuktatása (1523, 1525),[19] a császári és a velencei követek kitiltása az országból (1525. évi 4. tc.), Werbőczy megválasztása (1525), majd megbuktatása (1526), az arany- és ezüstbányák bérletének a Fuggerektől történt elvétele (1525), majd nemzetközi nyomás és belső pénzügyi kényszer hatására történt visszaadása (1526)[20] mind-mind ennek a megoldhatatlan dilemmá-

Főszereplők–
Jagelló II. Lajos, Magyarország és Csehország királya (1516–1526), VII. Kelemen pápa (1523–1534) és I. Szulejmán (1520–1566) oszmán szultán

13 Például *CJH*, 1492. évi 32. tc., 1498. évi 31. tc. és 1518. évi 13. tc. Vö. Weisz Boglárka: *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*. MTA BTK, Bp. 2012. 127.

14 Ágoston Gábor: *Az oszmán hódítás és Európa*. Rubikon Intézet, Bp. 2022. 109–128. és B. Szabó János: *A Magyar Királyság hadszervezete és hadserege (1490–1526) = Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában*. szerk. B. Szabó János – Fodor Pál, MTA BTK, Bp. 2019. 67–92.

15 C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. *Századok*, 2012/2.; Kenyeres István: *A Szapolyai-család birtokai 1526 előtt = Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs, MTA BTK, Bp. 2020. és Pálosfalvi Tamás: *A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában = A horvát-magyar együttélés fordulópontjai*. szerk. Fodor Pál – Sokcsevits Dénes, MTA BTK TTI, Bp. 2015.

16 Lásd az 1518. évi tolnai és bácsi diéták, valamint az 1519. évi bácsi diéták határozatait.

17 A bandériumok déli végeken tartásáról, a kétforintos rendkívüli segélyről lásd: *CJH*, 1523. évi 13., 18., 23., 25. és 26. tc.

18 Szabó Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. MTA, Bp. 1909.

19 *Magyarország világi archontológiája (1458–1526) I. Főpapok és bárók*. szerk. C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás, MTA BTK TTI, Bp. 2016. 82–83.

20 Izsó István: *Thurzó–Fugger krónika. A „besztercebányai rézvállalat" története*. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2020. 90. és Hermann Kellenbenz: *Los Fugger en España y Portugal hasta 1560*. Junta de Castilla y León, 2000. 22. Lásd még:

nak a lenyomata volt. Mohács előtt az 1526. évi diétán végső kétségbeesésükben a rendek II. Lajosnak szinte már diktátori hatalmat adtak: személyi kérdésekben szabad kezet kapott, kedvelt hívét, Báthori Istvánt pedig visszahelyezték, és élethosszig megerősítették nádori méltóságában. Határoztak a korábban már megszavazott, de még be nem szedett rendkívüli adó behajtásáról, sőt újabb felajánlást is tettek, a kincstartót felhatalmazták, hogy a királyi bandériumon felül további erőket is szerezzen, amit a déli végek védelmére kell felhasználni, ahogyan a bárók főpapok és nemesek is önmagukat a törvényben nekik megszabott bandériumaikon felüli (!) erők kiállítására kötelezték, végszükség esetére pedig a jobbágyok fegyverbe szólítását is elrendelték. A diéta kimondta, hogy a keresztény fejedelemtől segítséget kell kérni. Amit emberi számítás szerint meg lehetett tenni erőn felül, azt megtették.

A Fuggerektől még 1526 nyarán hatalmas summa kölcsönt vett fel II. Lajos király a sereg felállítására. A történettudomány legújabb álláspontja szerint a sereg létszáma (27-28 ezer fő), amely Mohácsnál összegyűlt, nyugat-európai összehasonlításban is kiemelkedőnek számított, a korszak legnagyobb európai összecsapásának számító páviai csatában (1525) a francia és a császári-spanyol sereg létszáma sem haladta meg a 30 ezret. Sok mindent elmond, hogy a páviai francia, a császári-spanyol, illetve a mohácsi magyar sereg együttesen sem múlta volna felül azt az oszmán szultáni haderőt, ami Mohácsnál felvonult.

A KÜLSŐ OKOK

A Magyar Királyság a Jagellók alatt sokkal jobb helyzetben volt, mint korábban, hiszen az osztrák, cseh, lengyel udvarral szövetségesi vagy baráti viszonyban állt, ellentétben az előző időszakkal, amikor ezekkel nyílt konfliktusban volt az ország, ami az erőforrásokat lekötötte és felemésztette. Ezekből az országokból a Jagellók pénzügyi és katonai támogatásra számítottak: Csehországot Mátyással ellentétben teljességgel és békességgel uralták, osztrák, német, cseh és lengyel zsoldosok jelentős számban vettek részt a mohácsi keresztény seregben, illetve indultak el Magyarországra, hogy csatlakozzanak a magyar királyi sereghez.

Ami a gondot jelentette, az az volt, hogy az oszmán hatalom, amivel II. Lajos Magyarországa szembenézni kényszerült az 1520-as években, összehasonlíthatatlanul erősebb volt annál, amivel Hunyadi János vagy fia, Mátyás király valaha is találkozott. Hunyadi János a szultáni sereggel szemben nyílt ütközetben minden csatáját elveszítette, azon oknál fogva, hogy a kiképzett janicsárokat az európai seregek nem tudták legyőzni. Mátyásnak óriási szerencséje volt, hogy Nándorfehérvár második oszmán ostroma (1456) után II. Mehmed szultán a kisebb balkáni országok felé fordult. Mátyás trónra kerülésekor (1458) állt még Szerbia, Bosznia, Albánia, sőt ekkortájt Kis-Ázsia jelentős része sem volt oszmán uralom alatt. Ezek meghódítása, integrálása a birodalomba évtizedekbe került. Mátyás uralkodása alatt nincs Magyarország elleni szultáni hadjárat, Mátyás serege soha nem került szembe szultáni sereggel, az oszmán portyák Magyarországon, illetve a magyar betörések oszmán területre nem totális háborúk voltak. Mátyás és a Jagellók – nagyon bölcsen – nem keresték a konfliktust a szultánokkal, nem véletlen, hogy nincs királyi hadjárat (azaz nyílt háború) sem az 1470-es és '80-as években, sem pedig a Jagelló-korban az 1526-os időszakot leszámítva (a kisebb portyákra, betörésekre magyar részről Szapolyai János 1514. év bulgáriai hadjáratát lehet felhozni példának).

> **amit lehetett, azt erőn felül megtették**

Látni kell, hogy ezt az óvatos politikát kizárólag az tette fenntarthatóvá, hogy oszmán részről 1456 és 1521 között nem indult szultáni hadjárat Magyarország ellen, azaz a magyar király nem kényszerült háborúba menni velük. II. Bayezid uralkodása (1481–1512) alatt ez a helyzet fennmaradt, I. Szelim uralkodása (1512–1520) idején az oszmánok figyelme alapvetően keleti-déli irányú

Hatvani Mihály: *Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból.* MTA, Pest, 1857. 27–30.

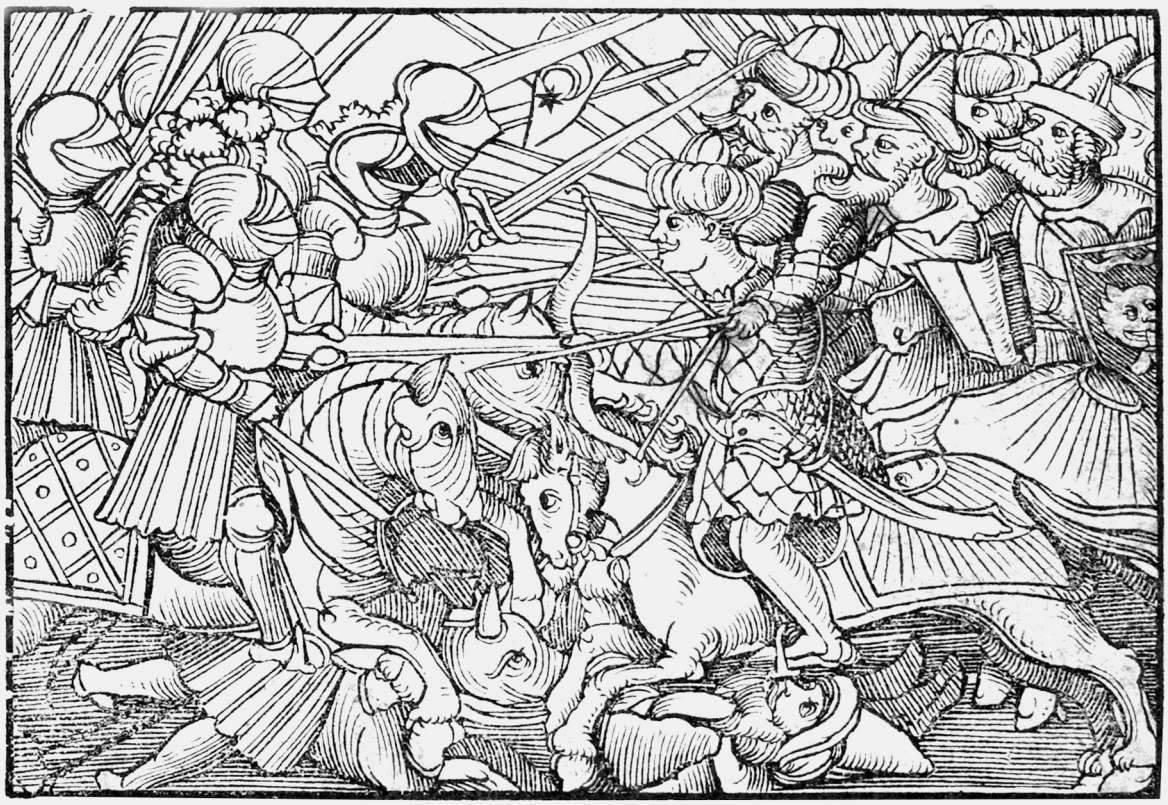
Newzeytung.
Je Schlacht des Turckischenn
Keysers mit Ludouico etwan König zu Vngern
geschehen am tag Johannis entheuptung
M. D. xxvi.

Item des Türcken feyndtsbrieff/ König Ludouico
zugesandt vor der schlacht.

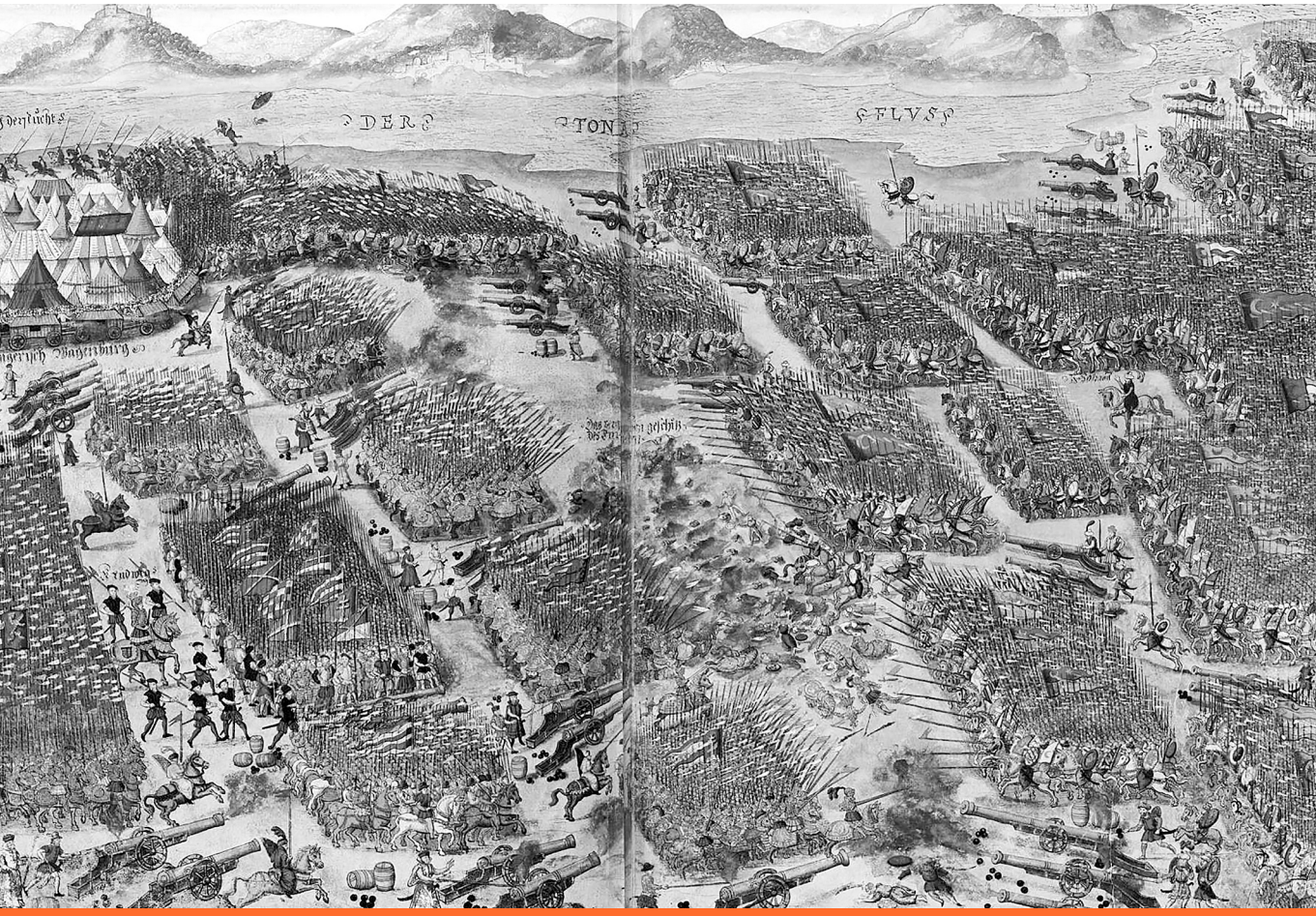
Item eyn kleglicher Sendbrieff so die Vngern
dem König yn Polen zugeschickt/
nach der schlacht.

Item etzlich naw getzeytten aus Polen.

Newzeyttung vom Babst zu Rome
am. xxvij. Septembris geschehen.
M. D. xxvi.

Közelharc – Lipcsei képes híradás a mohácsi csatáról 1526-ban
(mi.abtk.hu)

Összecsapás – Illusztráció az *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*ben a Mohácsnál szemben álló magyar és oszmán seregekről, 1550-es évek második fele *(mi.abtk.hu / Bayerische Staatsbibliothek)*

volt, amihez a magyar határon békére volt szükségük. Szelim szétverte a fő riválisnak számító Safavida perzsa sereget (1514), majd 1516–17-ben oszmán fennhatóság alá gyűrte a Közel-Kelet leggazdagabb és legerősebb arab államát, a hatalmas Mameluk szultanátust (ennek volt része Szíria, a Szentföld, az Arab-félsziget egy része, végtére pedig egész Egyiptom). Ugyanakkor a magyar déli védelem folyamatos nyomás alatt állt ezen időszakban is.

Az évtizedek során óriási változások következtek be az erőviszonyokat illetően, a számok magukért beszélnek; míg 1451-ben az oszmánok birtokában félmillió km² terület volt, 1526-ra már több mint kétmillió, amely óriási változást jelentett, akárcsak vele együtt a lakosság száma is. Az oszmán szultáni kincstár jövedelme az 1520-as évek derekára elérte az évi 5 millió aranydukátot, miközben a magyar királyi jövedelmek a mátyási időkhöz képest érdemben nem változtak. A magyar királyi bevételek a tizedét sem érték el a szultáni jövedelemnek (ha a teljes oszmán jövedelmet tekintjük, az elérte az évi 12 millió aranydukátot). Az 1456-os hadjáratnál a történetírás 40-50 ezresre becsüli az ostromló oszmán sereg teljes létszámát, míg Mohácsnál 1526-ban a nyílt ütközetben a legújabb számítások szerint az oszmán haderő teljes létszáma elérte a százezer főt is.[21] Az oszmán harcmodor, szervezés, irányítás, logisztika, tapasztalat nagyon sok tekintetben jóval felülmúlta az európait, amit nem lehet számszerűsíteni.

A Magyar Királyság diplomáciai kapcsolatai a Jagellók alatt sokkal szorosabbak voltak az európai hatalmakkal, mint Mátyás alatt. II. Ulászló fontos európai uralkodócsaládokkal állt rokonságban, anyja Habsburg Erzsébet hercegnő volt, ő maga a francia király rokonát (Ane de Foix) vette feleségül, gyermekei pedig a Habsburg császár és a spanyol uralkodópár unokáival léptek frigyre. Kézenfekvő lett volna a lengyel Jagelló udvar segítsége, azonban Mohácsnál a lengyel–litván

21 Ágoston: *I.m.* 98. és Fodor Pál: *Az Oszmán Birodalom hadszervezete és hadserege (1500–1530) = Új korszak határán. I.m.* és Göksel Baş – Pál Fodor: Az oszmán hadsereg létszáma és összetétele az 1526. évi mohácsi hadjáratban. *Századok* [különszám] *Mohács-tanulmányok II.* 2025.

erőkre nem számíthatott II. Lajos, mert 1525-ben a lengyel diplomácia már képtelen volt elérni, hogy az oszmán–lengyel békeszerződésbe Magyarországot is belevegyék. Az oszmánok ezzel kizárták a lengyel beavatkozást a magyarországi oszmán hadjárat esetére.

Az 1521–26 közötti években a fontos keresztény hatalmak (német római császár- és spanyol király, francia király, Velence) egymással viaskodtak, ami részben a Valois- és Habsburg-dinasztia között a burgundi örökségért 1477-ben kirobbant küzdelem, részben az 1494-ben kezdődött itáliai háborúk folytatása volt. Az e konfliktussorozatba illeszkedő, fentebb már emlegetett, 1525-ben vívott paviai ütközetben a franciák alulmaradtak a Habsburgokkal szemben, az 1526-os madridi békében a spanyol fogságba esett Ferenc francia király lemondott itáliai és burgundi trónigényéről. A francia uralkodó kiszabadulása után pápai, velencei és firenzei részvétellel megalakította a Habsburg-ellenes cognaci ligát, és a konfliktus újabb éles szakasza még 1526 nyarán kirobbant. A budai kormányzat 1526-ban tehát érdemi segítségre sem a franciáktól, sem a Habsburgoktól nem számíthatott. A francia király és az oszmán szultán a Habsburgokkal és azok szövetségesével, Magyarországgal szemben hamar egy érdekközösségben találta magát, aminek felvállalása francia részről már egyértelműen az államérdek megnyilvánulása volt a keresztény univerzalizmus eszméjével szemben.

Az 1520-as évekre Luther fellépése megtette a hatását, ami éppen azt a katonai hatalmat (császárság) zilálta szét, illetve lelki hatalmat (pápaság) bomlasztotta leginkább, amelytől az oszmánokkal szembeni védekezésben a legnagyobb segítséget remélték a budai udvarban. A pápaság élén a legnagyobb szükségben állt a történelem két legalkalmatlanabb egyházfője (X. Leó és VII. Kelemen), mindketten a bankár Medici-ház tagjai, akik a fő felelősek voltak abban, hogy a kereszténység egységét Luther meg tudta bontani. Luther azt hirdette, hogy „a harc a törökök ellen az Isten ellen való tett”, illetve „a pápa rosszabb, mint a török”. Azt, hogy a lutheri fellépés a politikai cselekvőképességet mennyire korlátozta, jól mutatja az 1518. évi augsburgi birodalmi gyűlés, amely már meg is tagadta Miksa császártól az oszmánok elleni harcra a kért pénzügyi segélyt. A wormsi birodalmi gyűlésen (1521) Luthert nem tudta jobb belátásra bírni a császár, hogy vonja vissza tanait, s ne bontsa meg a kereszténység egységét egy addig soha nem látott hatalmas külső fenyegetés idején. A birodalmi gyűlésen a Werbőczy vezette magyar küldöttség sem tudta meggyőzni Luthert a vele folytatott vitában, a magyarok ugyanis segélyt próbáltak kieszközölni a birodalmi gyűlésen az akkor már Magyarországgal nyílt háborúban álló szultán ellen, de azt a választ kapták, hogy a német birodalmi rendek nem bánják, ha a magyarok békét kötnek a szultánnal.[22] Luthert a császár kiközösítette, amivel a császár és a német választófejedelmek közti nyílt háború bontakozott ki. A cselekvőképességet tovább rontotta az 1524/25. évi nagyon jelentős áldozatokat követelő német parasztháború.

az oszmán harcmodor jóval felülmúlta az európait

A Habsburg fivérek – Károly császár és Ferdinánd főherceg – megtették azt, amit az akkori viszonyok között meg lehetett tenni annak érdekében, hogy megsegítsék sógorukat, II. Lajost és Magyarországot. Ferdinánd főherceg pápához írt levele 1526 tavaszán is erről tanúskodik.

> „A legnagyobb buzgalommal és jóakarattal esdekelve arra kérem Szentségedet, hogy megszokott bölcsességével méltóztassék igen alaposan elgondolkodni a már végveszélybe sodródott Magyarország védelméről, a veszedelem nagyságáról, pásztori jóindulattal a keresztény hívek és a reá bízott nyáj iránt, és megtenni mindazt, amit ilyenkor Szentséged megtehet: Magyarországnak és a közös ügyeknek, amivel csak lehet, valódi támogatást és segítséget nyújtani, tekintélyével és közbenjárásával arra buzdítani és rávenni a többi fejedelmet és keresztény egyházunk hatalmasságait is, hogy az említett, oly nagy bajba és veszedelembe került Felséges királyt ne hagyják el, hanem – mint illő – megfelelő segítséggel és támogatással mellé álljanak”.[23]

22 Fraknói Vilmos: *Werbőczi István életrajza*. Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1899. 170.
23 Idézi: *Örök Mohács. Szövegek és értelmezések*. szerk. B. Szabó János – Farkas Gábor Farkas, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp. 2020. 46.

A Magyar Királysághoz tartozó horvát bánság védelmi költségeinek egy részét az 1520-as években már Ferdinánd főherceg finanszírozta.[24] Károly császár Nándorfehérvár elvesztése után a Fugger-bankháztól 25 ezer forint kölcsönt akart felvenni azért, hogy abból II. Lajost segítse meg, de a Fugger faktor arra hivatkozva utasította el a kérést, hogy korábban felvett adósságai – mintegy 124 ezer forint – visszafizetése is hosszú ideje esedékes volna, amihez jön még a nagyapja, Miksa császár kifizetetlen hatalmas adóssága is. Károly az 1526. évi cognaci liga háborúja miatt eredeti szándékával ellentétben nem tudott érdemben Magyarország segítségére lenni, amint arról Ferdinándnak írott levelében szól.[25]

A császár a győzelmes páviai csata után (1525) a valenciai muszlim lakosságot arra kötelezte, hogy térjenek át a katolicizmusra, vagy távozzanak a félszigetről.[26] A következő évben, a cognaci liga újabb kirobbanó háborúja miatt, illetve a Magyarország elleni szulejmáni hadjárat alatt Granadában, ahol sok százezres számban élt a *morisco* lakosság (az 1502-ben az iszlámról a katolikus hitre kötelezően áttért mórok), a császár – talán tartva a lázadástól – megengedte, hogy hitüket, nyelvüket, szokásaikat otthon megtarthassák, cserében 80 ezer dukát adományt kapott tőlük. Annak érdekében, hogy öccse, Ferdinánd – aki nemcsak osztrák főherceg volt, hanem 1521-től birodalmi helytartó is – lehetőségeit bővítse, felfüggesztette a Luther kiközösítését kimondó császári ediktumot, annak érdekében, hogy az oszmán veszély miatt legalább ezt a feszültséget enyhítse a császárságban. Az 1526-os szulejmáni hadjárat idején Ferdinánd főherceg-infáns a speyeri birodalmi gyűlésről nagynénjének, Habsburg Margit németalföldi kormányzónak írott leveleiben éppen a vallásháborúra mint az egyik fő gátló tényezőre hivatkozik.[27] Ha Magyarország elesik, írta a főherceg, az Németországra s talán az egész kereszténységre veszélyes lehet.[28] A Habsburgok tehát teljes tudatában voltak a helyzet komolyságának, de az aktuális vallási- és politikai konfliktus miatt nem tudtak érdemben segíteni II. Lajosnak.

„ha Magyarország elesik, az egész kereszténység veszélybe kerül”

Az ibériai hatalmak látókörébe az oszmán veszély nem Mohács után került. Már a 15. század első felében foglalkoznak vele a portugál és a spanyol királyi udvarokban, az afrikai portugál felfedezések és hódítások sem véletlenül indulnak meg, ahogyan nem véletlen Nápoly aragón elfoglalása sem a 15. század derekán. Az itáliai Otranto 1480-as oszmán ostromának felmentésére a portugálok hajóhadat szerelnek fel, a velencei–oszmán háborúba a századfordulón bekapcsolódnak a spanyolok, és sor kerül Nápoly újabb aragón elfoglalására is. India és az Arab-félsziget körüli stratégiai pontok megszerzése a 16. század elején a portugálok, illetve ugyanez Észak-Afrikában a spanyolok részéről egyértelműen az oszmánokkal szembeni védekezés része volt.[29] Ebbe illeszkedik, hogy úgy a Jagellók, mint a Habsburgok, sőt a portugál korona is megpróbált együttműködni az oszmánok legfőbb ellenségével, a Safavida perzsa sahokkal, akik a 16. század eleje óta élénk érdeklődést mutattak az európai hatalmak (Habsburgok, Velence) iránt, azonban a hatalmas távolság miatt az együttes fellépés nem tudott hatékony lenni.[30] Érdemi külső segítség, ahonnan az a leginkább várható lett volna, amikor arra a legnagyobb szükség mutatkozott, a fentebb vázolt helyzet miatt nem érkezett.

24 E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526) *Történelmi Szemle*, 2003/1–2. 27.
25 Geoffrey Parker: *Carlos V – una nueva vida del emperador*. Planeta, Barcelona, 2019. 219.
26 Manuel Fernández Álvarez: *Carlos V el césar y el hombre*. Espasa, Barcelona, 2021. 323.
27 *Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria*. I. köt. szerk. Hatvani Mihály, MTA, Bp. 1857. 38.
28 *Uo*. 39.
29 Lásd bővebben: Liktor Zoltán Attila: Recuperata fuit Hispania. A spanyol politikai kultúra (késő) középkori mozgatórugói. *Jogtörténeti Szemle*, 2024/1.
30 Alim Nasirov: Shah Ismail I and Charles V. Diplomatic Encounters in the Early Sixteenth Century. *Ancient Land International Scientific Journal*, 2026/4.; *Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia*. szerk. Rudi Matthee – Jorge Flores, Peters, 2011. és Tardy Lajos: *Régi magyar követjárások Keleten*. Akadémiai, Bp. 1971. 81–93.

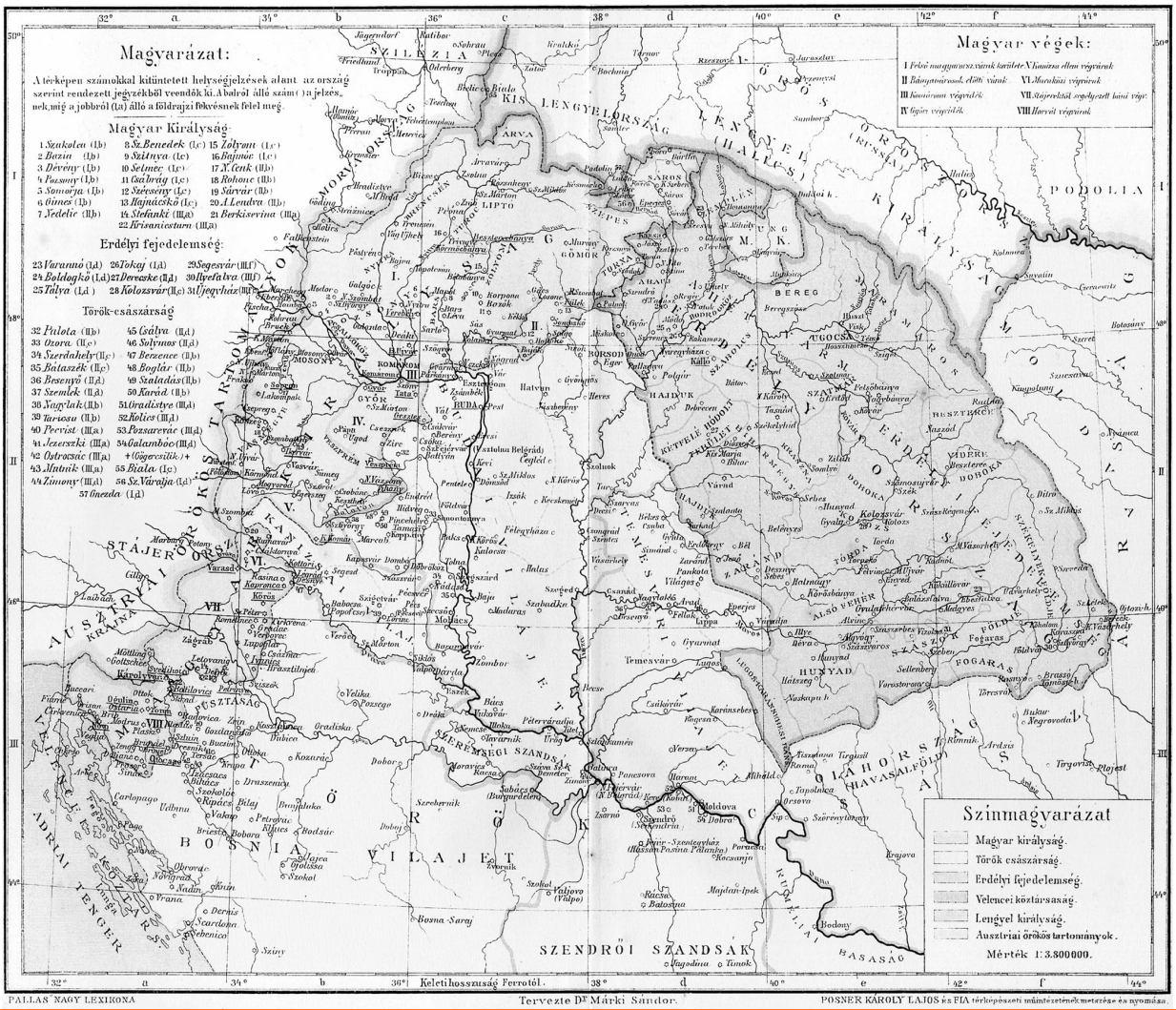
ÖSSZEGZÉS HELYETT

Arra az országra, amely – mint szó esett róla – Mohács mezején a korszak legnagyobb európai összecsapásának számító páviai ütközetben (1525) részt vevő francia *és* császári sereggel azonos nagyságrendű haderőt volt képes kiállítani, nem mondható, hogy ne lett volna jól működő és szervezett állam. Akinek el kellett mennie a csatába, az elment, a *banderiatus* urakkal az élén. Jagelló királyaink abszolút rátermettek és alkalmasak voltak az ország vezetésére, II. Lajos pedig felvállalta, hogy szembenéz a biztos vereséggel, a szultáni sereggel. Az ország erőforrásai azonban végesek voltak, és nagyon kevésnek bizonyultak az oszmánokkal szemben, a nyugati segítség pedig messze elégtelen volt annak érdemi javítására. A Fuggerek szerepe e tekintetben igencsak kétarcú, mivel a hasznot évtizedeken keresztül kivitték az országból, a mohácsi sereg finanszírozásában azonban tetemes részt vállaltak.

Az 1520-as évekre az ország olyan paradoxonok és paranoiák szorításában őrlődött, amit lehetetlennek tűnt és később lehetetlennek is bizonyult feloldani. Érdemi nyugati segítségre csak az oszmánokkal való nyílt és totális háborúba keveredve számíthatott (volna) a budai udvar, de az magában hordta annak kockázatát, hogy ez a segítség nem vagy nem időben, esetleg nem elégséges mértékben érkezik meg, amint az korábban számos alkalommal és 1526-ban Mohácsnál is látványosan bebizonyosodott. Ha pedig a budai udvar valamiféle hallgatólagos alkut köt a szultánnal, mint Mátyás tette, amikor ráengedte a portyázó oszmán csapatokat az osztrák tartományokra, akkor biztosan elesik az ország a nyugati segítségtől. Nem véletlen, hogy ezt követően Mátyás nyíltan és formálisan is fegyvernyugvást kötött (1483) a szultánnal, ezt a *status quo*t a Jagellók is igyekeztek fenntartani, az oszmán politika jóvoltából 1520-ig sikerült is. Az oszmánokkal való összejátszás, együttműködés előbb egy fokozatosan romló alá-fölérendeltséget eredményezett volna a magyarok hátrányára az oszmánokkal szemben, majd teljes kiszolgáltatottságot, a nyugati szövetségesek azonnali elveszítését, sőt e hatalmak ellenségeskedését és támadásokat

Sötét tónus – Székely Bertalan *A mohácsi csata* (1866) című romantikus-historizáló alkotása, a magyar történelmi festészet emblematikus képe *(Wikimedia Commons)*

A három részre szakadt Magyarország a mohácsi csata után száz évvel (Márki Sándor, 1896) *(Wikimedia Commons)*

vont volna maga után. Honnan tudhatjuk ezt? 1526 után az ország kettészakítása után éppen ez történt, az 1529-ben nyíltan az oszmánok alávetettségébe kényszerülő Szapolyai és a későbbi oszmán vazallus erdélyi fejedelmek időszaka ezt jól mutatja egészen a 17. század végéig, az erdélyi fejedelmek oszmán felhatalmazással vagy oszmán segéderőként Magyarországra irányuló hadjáratai ennek legnyilvánvalóbb bizonyítékai.

Egyszerűen nem volt jó lépés már a magyar politika számára Mohács előtt. A keresztény szövetségesek (Habsburgok, lengyel Jagellók, pápaság) nem tudtak kellő segítséget nyújtani, az oszmánokkal pedig már messze nem lehetett arcvesztés nélkül alkudozni, mint azt még Hunyadi János és I. Ulászló megtehette 1444-ben, hiszen alapvetően megváltoztak az erőviszonyok. Mohács annak az évszázados geopolitikai mezőnek az állomása, amely a 15–17. századi viszonyokat keretezte. A Magyar Királyság egyszerűen az oszmánok terjeszkedésének útjában volt, amit nem tudtak és nem is akartak kikerülni. Ha felelőst kell találni a mohácsi vereségért az 500. évfordulóra emlékezve, akkor személyesen Szulejmán szultánt és a hódítani akaró oszmán túlerőt kell megneveznünk. ■

> „egy évszázados geopolitikai út utolsó állomása”